

УДК 343.63

Іветта Сергіївна ЄПІШКО,

ад'юнкнт

(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

СУБ'ЄКТ ПОСЯГАНЬ НА ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Статтю присвячено дослідженню питання суб'єкта посягань на честь та гідність працівників правоохоронних органів (поліції). Проаналізовано стан захищеності працівників поліції. Здійснено аналіз теоретичних та законодавчих положень щодо визначення поняття «суб'єкт злочину».

Встановлено, що діяльність органів поліції у зв'язку зі специфікою виконуваних нею функцій зачіпає інтереси всіх членів суспільства, але не всі ставляться до цих органів із повагою. Доцільно, щоб діяльність підрозділів Управління внутрішньої безпеки Національної поліції було більш зорієнтовано на захист особи поліцейського, його честі та гідності, а не навпаки. Суб'єктами посягань на честь та гідність працівників правоохоронних органів виступають суспільство, його частина чи форма організації держави в особі державного апарату, фізична особа. Працівники правоохоронного органу потребують ефективного соціального захисту як необхідної умови їхньої успішної діяльності.

Ключові слова: захист прав поліцейського, посягання на честь та гідність працівника, суб'єкт злочину, особистість злочинця, вдосконалення.

Постановка проблеми. Відповідно до положень Конституції України, людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність визнаються найвищою соціальною цінністю, а право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Тому головним обов'язком держави є захист життя людини, забезпечення її прав і свобод. Провідна роль у виконанні цих обов'язків належить правоохоронним органам, оскільки їхню безпосередню діяльність спрямовано на захист життя, прав і свобод людини, запобігання правопорушенням, збереження правопорядку та ін. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання вдосконалення правоохоронної діяльності, зокрема діяльності працівників поліції, їхнього правового захисту, та приділення належної уваги суб'єкту посягань на честь та гідність працівників правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі кримінально-правові аспекти захисту працівників правоохоронних органів в юридичній науці розглядали: М. І. Бажанов, П. Ф. Гришанин, Ю. П. Дзюба, Є. М. Блажівський, І. М. Залялова, В. Ф. Кириченко, В. П. Коваленко, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, В. В. Сташис, О. М. Бандурка та ін., проте в сучасних умовах необхідно додаткове дослідження цього питання.

Мета статті: проаналізувати проблеми захисту прав працівників правоохоронних органів, з'ясувати суть і дати визначення поняття суб'єкта посягань на честь та гідність працівників правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Існування злочину неможливе без особи, яка його вчинила. «Безсуб'єктних» злочинів у природі не існує. У теорії кримінального права разом із поняттям «суб'єкт злочину» виділяється поняття «особистість злочинця». Обидва поняття надають ознаки фізичної особи, але їхній кримінально-правовий статус є різним. Ці поняття не є тотожними між собою. Поняття «суб'єкт злочину» є важливим для вирішення питання про кримінальну відповідальність особи, а поняття «особистість злочинця» має більше кримінологічне значення, окреслюючи соціальний статус особи, її функції в суспільстві, морально-психологічну характеристику особистості тощо. Як вказував А. Ф. Зелінський: «Особистість злочинця – це сукупність психологічних і моральних характеристик, тією чи іншою мірою типово притаманних людям, винуватим в злочинній діяльності певного типу» [1, с. 23–24]. Відокремлення одне від одного цих понять необхідне для повнішого розуміння кримінального законодавства. «Суб'єкт злочину» є базовим поняттям, і встановлення суб'єкта є законодавчою передумовою визнання особи винною у скоєнні кримінального правопорушення (злочину).

Суб'єкт злочину в загальному розумінні – це особа, яка вчинила злочин [2, с. 135].

У середні віки кримінальне право феодалів суб'єктом злочину визнавало навіть тварин. Як зазначає М. С. Таганцев, у світських судах XIV–XV ст. нерідко зустрічалися випадки, коли переслідували тварин, які заподіяли смерть людині, особливо биків – за лють – і свиней, які загризли дітей. Цих тварин страчували через повішення. В історії канонічного кримінального права велися процеси проти комах і тварин, які винищували посіви, плодові дерева, виноградники [3, с. 142]. У таких діях ми бачимо покарання тварин за шкідливі дії.

Чинний Кримінальний кодекс (КК) України відводить питанню суб'єкта розділ 4 «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)» Загальної частини. Даний розділ включає в себе п'ять статей: ст. 18–22. Відповідно до ст. 18 КК України, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [4]. Тобто суб'єкт злочину характеризується такими ознаками: фізична особа; осудна особа; особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Установлення правильних ознак суб'єкта злочину посягання на честь і гідність працівників правоохоронних органів є важливим для прави-

льної кваліфікації даного виду злочинів та відмежування їх від інших видів злочинів.

Найголовніше – це те, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа, тобто людина. Дане положення впливає зі змісту ст. 6–8 КК України, де вказано, що нести кримінальну відповідальність можуть лише громадяни України, іноземці й особи без громадянства. Тому юридичні особи (підприємства, установи, організації, держава та ін.) не можуть бути суб'єктами злочинів.

У науці кримінального права було зроблено достатньо спроб, щоб передбачити кримінальну відповідальність для юридичних осіб, як це допускається в англо-американській сім'ї права та в таких державах, як Франція, Молдова та ін. На сьогодні юридичні особи можуть бути суб'єктами злочинів за кримінальним законодавством Англії, КНР, Ірландії, Люксембурга, Данії, США, Канади, Шотландії, Нідерландів, Португалії, Франції, Фінляндії та деяких інших держав. Але це не знайшло широкої підтримки серед наукової спільноти, оскільки такий підхід суперечить логіці всього національного кримінального законодавства. Вивчивши досвід зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб, такі вчені, як Б. С. Нікіфоров та Ф. М. Решетников, говорять: «Існують досить серйозні сумніви стосовно реальності тих заходів, яким піддаються корпорації в тих рідкісних випадках, коли порушені проти них кримінальні справи закінчуються судовим процесом і винесенням обвинувального вироку. Збитки від штрафу, накладеного на корпорацію, нерідко перекладаються нею на пересічних утримувачів акцій, які не мають ніякого стосунку до зловживань ради директорів чи інших службовців корпорації, або взагалі компенсуються тим, що послуги, які надаються нею, після сплати штрафу сплачуються споживачами за більш високою ціною» [5, с. 54]. На думку автора, не має жодної необхідності перевантажувати кримінальне законодавство внесенням кримінальної відповідальності стосовно юридичних осіб, оскільки це міститься в нормах цивільного, фінансового та інших видів законодавств.

Також обов'язковою ознакою суб'єкта злочину є його осудність. Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України, осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [6]. Отже, осудність – це здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Кримінальний закон виходить з того, що лише осудна особа може вчинити злочин і тому може підлягати кримінальній відповідальності. Це зумовлено тим, що злочин завжди є актом поведінки особи, яка діє свідомо [7, с. 149].

Стан осудності – це типовий, притаманний більшості людей стан психіки, характерний для її певного віку.

Згідно з Постановою ЦВК і РНК УРСР від 15 вересня 1935 р. вік, з якого наставала кримінальна відповідальність за всі види злочинів, був 14 років. Такий порядок діяв до 1958 р.

Нині за загальним правилом, установленим у ч. 1 ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину

виповнилося 16 років [6]. У ч. 2 ст. 22 КК України за окремі прямо перелічені злочини законодавець встановив знижений вік кримінальної відповідальності – 14 років. Необхідно відзначити, що знижений вік кримінальної відповідальності законодавець установив також і за посягання на життя працівника правоохоронного органу. Це вказує на пріоритетне становище таких «потерпілих».

Кримінальний закон у той самий час не дає чіткого визначення поняття «вік». У кримінально-правовій науці існує декілька поглядів на це поняття. Г. І. Щукіна вважає, що віком заведено називати період розвитку людини, що характеризується якісними змінами у фізичних і психічних процесах, що підкоряється особливим закономірностям в їхньому перебігу [8, с. 34].

М. М. Коченов під віком розуміє вказівку на кількість прожитого людиною часу, а підставами кримінальної відповідальності є сам фізичний вік і здатність у момент вчинення злочину регулювати свою поведінку [9, с. 12].

Доцільно зауважити, що в деяких країнах (Англія, Німеччина та ін.) враховують не тільки календарний вік особи, але і психологічний, адже вони не завжди можуть збігатися один з одним.

Суб'єкт злочину, що має такі загальні ознаки, як фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності, прийнято вважати загальним суб'єктом злочину. Відсутність хоча б однієї з цих ознак виключає суб'єкт як елемент складу, а отже, виключає склад злочину і кримінальну відповідальність.

Що стосується суб'єктів посягань на честь та гідність працівників правоохоронних органів, то, з одного боку, є суспільство, його частина чи форма організації держави в особі державного апарату, фізична особа (носіє суб'єктивного права на повагу до честі та гідності) [10, с. 10].

Розгляньмо детально норми щодо суб'єктів посягань на честь і гідність працівників правоохоронних органів, що закріплені постатейно в чинному КК України.

Суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 342 КК України, є фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років [11, с. 788].

Суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 343 КК України, згідно з ч. 1 ст. 343, є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16 років. Вчинення злочину службовою особою утворює кваліфікований його склад [11, с. 791].

Суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 345 КК України, є фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину в разі заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень виповнилося 14 років, а в разі інших злочинних проявів, описаних у ст. 345 КК, – 16 років [11, с. 795].

Суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 348 КК України, є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14 років [11, с. 801].

Суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 349 КК України, є фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла 14-річного віку [11, с. 802].

Проаналізувавши дані види злочинів, можна зазначити, що в усіх його складах знижено вік кримінальної відповідальності. Це є дуже правильний підхід.

Характерною для злочинів, що посягають на честь і гідність, є їхня навмисність, де мотиви є нікчемними спонуканнями особи. Під час соціально-психологічного оцінювання особи злочинця (суб'єкта злочину), який посягає на волю, честь та гідність особи, необхідно врахувати, що сучасна система суспільних відносин, повсякденне життя, навколишнє середовище активно впливають на формування особистості. І, як відомо, у процесі формування особистості на її світогляд і психологію негативно впливають злочинні традиції, негативне виховання, неблагополучні побутові умови, безробіття, різноманітні обставини сімейного життя, навколишнє середовище. Слід зазначити, що успішним фактором боротьби зі злочинністю у сфері захисту прав людини, її честі та гідності, а також визначення винному найбільш ефективної міри державного примусу або (за необхідності) форми громадського впливу є об'єктивне оцінювання суспільної небезпеки злочинного діяння і його суб'єкта [12, с. 138–139].

Не можна оминати увагою той факт, що кожна особа відрізняється від інших своїми психофізичними особливостями, має свій культурний та освітній рівень, життєвий досвід, нахили та ін., й аналізуючи статистичні дані про злочини, що посягають на честь та гідність особи, а також вивчаючи особу злочинця, можна визначити найбільш типові морально-психологічні риси та якості, що відповідають кожному з суб'єктів цих видів злочинів. До таких рис можна віднести неповагу до людей, їхньої честі та гідності, агресивність, відсутність твердих моральних принципів та порядності, нахил до наживи і вчинків, що суперечать моралі, нерозбірливість у виборі засобів для досягнення бажаної мети, відсутність сумління й моральної відповідальності за свою поведінку перед людьми і суспільством, сорому за скоєне, антисуспільна спрямованість життєвих настанов, відсутність почуття відповідальності, жорстокість до людей та ін. [12, с. 139].

Тобто будь-який злочин не можна розглядати окремо від особи, яка його вчинила. Вивчаючи кримінальні провадження щодо захисту честі та гідності особи, можна дійти висновку, що мотивацією цих злочинів є помста, нажива, зведення особистих рахунків та ін. Якщо ж це стосується посягань на честь та гідність саме працівників правоохоронних органів, то тут проявляється ще й ненависть до особи правоохоронця, його службової діяльності та взагалі зовнішнього вигляду. Діяльність органів поліції пов'язано зі специфікою виконуваних ними функцій, що зачіпає інтереси всіх членів суспільства. Кожна людина має своє «внутрішнє» ставлення до поліцейського як представника владних повноважень, проте не завжди й не у всіх це асоціюється з повагою. Працівникам поліції у процесі службової діяльності доводиться застосовувати запобіжні та примусові заходи, обмежувати в установленому законом порядку права громадян. Оскільки рівень культури окремих громадян ще недостатній, останні, щоб уникнути «утисків поліцейського реагування», принижують честь та гідність працівників поліції.

У нинішніх умовах через брак належної культури населення та низький «авторитет» поліцейських, останні зазнають «підвищеного рівня образ» від оточення. Доцільно, щоб діяльність підрозділів Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції було більш зорієнтовано на захист особи поліцейського, його честі та гідності, а не навпаки, адже від протиправних посягань насамперед потерпає внутрішнє єство поліцейського, його самооцінка. Для того щоб працівники правоохоронних органів успішно захищали права і свободи громадян, їм необхідно професійно захищати самих себе, а для цього потрібно знати відповідне законодавство і бути впевненими, що їхню сумлінну працю буде належним чином поціновано, а честь, гідність, здоров'я й майно особисто їх та їхніх близьких – надійно захищено [13, с. 99].

Оцінка специфічних для суб'єкта злочинів, що посягають на честь та гідність працівників правоохоронних органів може слугувати основою для призначення диференційованого покарання та є передумовою для наукового прогнозування злочинної поведінки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що на сьогодні через брак належної культури населення та низький «авторитет» поліцейських останні зазнають «підвищеного рівня образ» від оточення, що є неприпустимим. Діяльність органів поліції пов'язано зі специфікою виконуваних ними функцій, зачіпаючи інтереси всіх членів суспільства. Кожна людина має своє «внутрішнє» ставлення до поліцейського як представника владних повноважень, та не завжди це пов'язано з повагою. Доцільно, щоб діяльність підрозділів Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції було більш зорієнтовано на захист особи поліцейського, його честі та гідності, а не навпаки, адже від протиправних посягань насамперед страждає внутрішнє єство поліцейського, його самооцінка. Що стосується суб'єктів посягань на честь та гідність працівників правоохоронних органів, то тут ними виступають суспільство, його частина чи форма організації держави в особі державного апарату, фізична особа. Також слід зазначити, що законодавець установив знижений вік кримінальної відповідальності за посягання на життя працівника правоохоронного органу, що вказує на пріоритетне становище даних «потерпілих».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зелинский А. Ф. Криминальная психология: монография. Киев: Юринком Интер. 1999. 136 с.
2. Бандурка І. О. Злочини проти моральності у сфері статевих стосунків: монографія. Харків: Золота миля, 2012. 222 с.
3. Таганцев М. С. Русское уголовное право. Часть общая: лекции. М.: Наука, 1994. Т.1 (2). 342 с.
4. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст. Київ: Право, 2003. 176 с.
5. Никифоров Б. С., Решетников Б. С. Современное американское уголовное право. М.: Наука, 1990. 256 с.
6. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст. Київ: Право, 2003. 176 с.

7. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
8. Шукина Г. И. Возрастные особенности подростков. Ленинград, 1995.
9. Коченов М. М. Теоретические основы судебно-психологической экспертизы: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. М., 1991. 34 с.
10. Бортник В. А. Честь та гідність особи як об'єкт злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
12. Актуальні проблеми охорони громадського порядку та досудового провадження: матеріали наук.-практ. конф. і круглих столів (м. Дніпропетровськ, 11 груд. 2009 р., 16 лют., 11 бер. та 28 трав. 2010 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 324 с.
13. Ануфрієв М. І., Венедиктов В. С., Іншин М. І. Соціально-правовий захист працівників ОВС України: наук.-практ. посіб. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 102 с.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2018

Иветта Сергеевна ЕПИШКО,

ад'юнкнт

(Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина)

СУБЪЕКТ ПОСЯГАТЕЛЬСТВ НА ЧЕСТЬ И ДОСТОИНСТВО РАБОТНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Статья посвящена исследованию вопроса субъекта посягательств на честь и достоинство сотрудников правоохранительных органов (полиции). Проанализировано состояние защищенности работников полиции. Осуществлен анализ теоретических и законодательных положений по определению понятия «субъект преступления». Установлено, что деятельность органов полиции связана со спецификой выполняемых ею функций и затрагивает интересы всех членов общества, но не все относятся к ним с уважением. Целесообразно, чтобы деятельность подразделений Управления внутренней безопасности Национальной полиции были более ориентированы на защиту личности полицейского, его чести и достоинства, а не наоборот. Субъектами посягательств на честь и достоинство сотрудников правоохранительных органов выступают общество, его часть или форма организации государства в лице государственного аппарата, физическое лицо. Работники правоохранительных органов требуют эффективной социальной защиты как необходимого условия их успешной деятельности.

Ключевые слова: защита прав полицейского, посягательство на честь и достоинство работника, субъект преступления, личность преступника, усовершенствования.

Ivetta S. YEPISHKO,

postgraduate student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THE SUBJECT OF ENDEAVOR ON THE HONOR AND DIGNITY OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS

The article is focused on the research of the issue of the subject of endeavor on honor and dignity of law enforcement officers (police officers). The protection state of the police officers has been analyzed. The analysis of theoretical and legal provisions concerning the definition of the concept of "subject of the crime" has been carried out. It has been established that the activities of the police agencies are related to the specifics of the performed functions and affect the interests of all members of society, but not everyone considers them with respect. It is advisable that the activities of the units of Internal Security Department of the National Police are more oriented towards protecting police officers, their honor and dignity, but not vice versa. The subjects of the endeavor on honor and dignity of law enforcement officers are the society, its part or the form of the organization of the state in the name of the state apparatus, an individual. Law enforcement officials need effective social protection as a necessary condition for their successful activity.

Key words: *protection of the rights of a police officer, endeavor on the honor and dignity of an employee, subject of the crime, offender's personality, improvement.*